

De Slag om Arnhem

Van Antony Beevor verscheen eveneens bij Ambo|Anthos *uitgevers*

Kreta 1941-1945

Stalingrad

D-day. Van de landing in Normandië tot de bevrijding van Parijs

De strijd om Spanje. De Spaanse Burgeroorlog 1936-1939

Berlijn. De ondergang 1945

De Tweede Wereldoorlog

Het Ardennenoffensief

Met Artemis Cooper

Parijs na de bevrijding 1944-1949

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Antony Beevor

De Slag om Arnhem

Vertaald door Bep Fontijn,
Willem van Paassen en
Pieter de Smit

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 4247 9

© 2018, Ocito

© 2018 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos *uitgevers*,

Amsterdam en Bep Fontijn, Willem van Paassen en Pieter de Smit

Oorspronkelijke titel *Arnhem. The Battle for the Bridges, 1944*

Oorspronkelijke uitgever Penguin Random House UK

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagillustratie 'A German photo of Arnhems bridge immediately
after the battle', © Imperial War Museum

Kaarten © Jeff Edwards

Foto auteur © John Fry

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Artemis

De jacht is geopend!

Zondag 27 augustus 1944 was een prachtige zomerdag in Normandië. Vanaf een veld in Saint-Symphorien-les-Bruyères, ten zuidwesten van Évreux, waren de slaapverwekkende geluiden van een cricketwedstrijd te horen. In de aangrenzende perenboomgaard stonden Sherman-tanks van het Sherwood Rangers Yeomanry Regiment, die weer waren opgekalefaterd na de Slag om Falaise, het hoogtepunt van de Slag om Normandië. Bats, ballen, beenbeschermers en wicketpaaltjes waren op een bevoorradingstruck aan land gesmokkeld. ‘Laat niemand zeggen dat we Europa onvoorbereid zijn binnengevallen,’ schreef een van de spelers.¹

Het regiment zou binnen vierentwintig uur moeten optrekken, maar vlak na de lunch kwam het bevel over een uur op pad te gaan. Binnen zeventig minuten stonden de tanks op de weg, richting de Seine, die de dag daarvoor door de 43ste Wessex-divisie als eerste Britse formatie bij Vernon was overgestoken. Het stak hen behoorlijk dat het Derde Leger van generaal George Patton hen bij het oversteken van de Seine zes dagen vóór was geweest.

Op 29 augustus spoedden de geallieerde legers, nu zo’n miljoen man sterk, zich voorwaarts vanuit hun bruggenhoofden ten oosten van de Seine. De Slag om Normandië was nu echt gewonnen en het Duitse leger was aan een chaotische terugtocht bezig. ‘Langs de belangrijkste aanvoerroutes,’ schreef een Amerikaanse officier in zijn dagboek, ‘zie je wat onze luchtaanvallen op de vijand hebben aangericht. Trucks zijn gebombardeerd en beschoten, liggen en masse verroest langs de wegen, af en toe een lading benzineblikken die bol staan als een opgezwollen dode koe, zwart en geblakerd, of een trein met hopen bolstaande blikken, verdraaide stalen frames van de verwoeste goederenwagens.’²

Voor de Britse cavalerieregimenten was de jacht geopend. Luitenant-generaal Brian Horrocks, commandant van het xxxste Korps, deed er, gezeten op de geschutkoepel van een commandotank, maar al te graag aan mee. ‘Dit was

het soort oorlog voeren waar ik echt van genoot,’ schreef hij later. ‘Wie niet?’ Met meer dan zeshonderd tanks – Shermans, Churchills en Cromwells – rukten de Guards Pantserdivisie, de 11de Pantserdivisie en de 8ste Pantserbrigade over een frontbreedte van tachtig kilometer op, ‘en forceerden doorgangen door de vijandelijke achterhoede als een maaidorser die door een korenveld gaat’.³

Het gebied tussen de Seine en de Somme was ‘open en golvend met brede akkers, zonder heggen en met goede wegen’.⁴ De gevaarvolle Normandische *bocage* van dicht omsloten weidegrond en holle wegen lag ver achter hen. De Sherwood Rangers bedienden zich van hun vertrouwde woestijnopstelling uit de veldtocht in Noord-Afrika: voorop een eskadron verspreid opgestelde Shermans, het regimentshoofdkwartier daar vlak achter en de andere twee gevechtsekskadrons op de flanken. ‘Om op een mooie ochtend op topsnelheid over hard, open terrein te trekken,’ schreef een pelotonscommandant, ‘in de wetenschap dat de Duitsers op de vlucht waren, was op z’n zachtst gezegd opwekkend, en iedereen was in opperbeste stemming. Het leek wel of je met een steeplechase bezig was.’⁵

Bij hun nadering gingen de kerkklokken luiden. Bijna elk huis was in het rood-wit-blauw getooid. Dolblij dat hun de verwoesting à la Normandië bespaard was gebleven stonden dorpelingen hen op te wachten met flessen wijn en fruit. Ongeschoren leden van de Résistance met armbanden om probeerden op de voorste voertuigen te klimmen om de weg te wijzen. Een stafofficier van de Guards Pantserdivisie in een Staghound-pantserwagen zag ‘hun vreemde verzameling wapens waar ze eerder uitbundig dan veilig mee zwaaiden’.⁶

Zo nu en dan zat een tank zonder brandstof. Het voertuig moest dan aan de kant van de weg blijven tot een van de drietonnens van het regiment langskwam en stilhield. Dan kregen de bemanningsleden op de tank jerrycans aangereikt. Af en toe waren er korte, felle vuurgevechten als een door de opmars ingehaalde Duitse groep weigerde zich over te geven. Het opruimen van zulke verzetshaarden heette ‘ontluizen’.⁷

Op de middag van 30 augustus vond Horrocks de opmars niet snel genoeg gaan. Hij beval generaal-majoor ‘Pip’ Roberts zijn 11de Pantserdivisie er ’s nachts op uit te sturen om tegen de ochtend Amiens en de bruggen ervan over de Somme te veroveren. Hoewel de tankbestuurders van uitputting in slaap vielen, bereikten ze de bruggen, waarna drietonstrucks bij het ochtendgloren een infanteriebrigade aanvoerden om de stad onder controle te krijgen. Horrocks was er gauw bij om Roberts met het succes te feliciteren. Na zijn verslag van de operatie zei Roberts tegen zijn korpscommandant: ‘Ik heb een verrassing voor u, generaal.’⁸ Een Duitse officier in zwart Panzer-uniform werd voorgeleid. Hij was ongeschoren en zijn gezicht zat onder de littekens van een verwonding in de Eerste Wereldoorlog, waardoor hij het grootste deel van zijn neus kwijt was. Roberts, zo merkte Horrocks op, ‘was net een

trotse boer die zijn kampioensstier ten tonele voert'.⁹ Zijn trofee was General der Panzertruppe Heinrich Eberbach, de commandant van het Zevende Leger, die in zijn bed was verrast.

De volgende dag, 1 september, was de vijfde verjaardag van de Duitse inval in Polen, waarmee de oorlog in Europa was begonnen. Door een merkwaardige samenloop van omstandigheden zaten de twee geallieerde legergroepcommandanten van de veldtocht in Normandië ieder op hun eigen hoofdkwartier om daar geportretteerd te worden. Zich koesterend in de overwinningsgloed na de zegetocht van generaal George C. Patton naar de Seine werd generaal Omar N. Bradley in de buurt van Chartres geschilderd door Cathleen Mann, die met de markies van Queensberry was getrouwd. Ze konden die prachtige dag in elk geval genieten van koele drankjes. De opperbevelhebber, generaal Dwight D. Eisenhower, had Bradley net een koelkast gestuurd, met de boodschap: 'Ik heb er verdomme genoeg van steeds warme whisky te drinken als ik naar je hoofdkwartier kom.'¹⁰

Veldmaarschalk sir Bernard Montgomery, in zijn karakteristieke uitmontering van grijze coltrui, corduroy broek en zwarte baret met dubbele onderscheiding, zat voor de Schotse portretschilder James Gunn. Zijn tactisch hoofdkwartier en caravan bevonden zich in het park van het Château de Dangu, halverwege Rouen en Parijs. Ondanks de gelukwensen die ochtend met zijn bevordering tot veldmaarschalk was Montgomery in zo'n slechte bui dat hij zijn gastheer, de Duc de Dangu, en leden van de plaatselijke Résistance niet wilde ontvangen. Alle hoop van Montgomery op een gezamenlijk offensief onder zijn leiding tegen Noord-Duitsland was de bodem ingeslagen, omdat Eisenhower hem aan het vervangen was als opperbevelhebber van de landstrijdkrachten. Bradley was niet meer zijn ondergeschikte, maar zijn gelijke. Volgens Montgomery verkwanselde Eisenhower de overwinning door een weigering zijn troepen te concentreren.¹¹

Anderzijds waren hoge Amerikaanse officieren veel bozer over Montgomery's bevordering. Daarmee werd hij een vijfsterrengeneraal, terwijl Eisenhower, zijn superieur, nog steeds maar vier sterren had. Patton, wiens troepen van het Derde Leger Verdun in Oost-Frankrijk al waren genaderd, schreef die dag aan zijn vrouw: 'Dat gedoe over de veldmaarschalk kwam ons de neus uit, dat wil zeggen Bradley en mij.'¹² Zelfs een aantal hoge Britse officieren vond dat Winston Churchills zoenoffer aan Monty en de Britse pers, om zo de impliciete degradatie te camoufleren, een grote misser was. Admiraal sir Bertram Ramsay, opperbevelhebber van de geallieerde marine, schreef in zijn dagboek: 'Monty veldmaarschalk geworden. Verbazingwekkende manoeuvre en ik betreur het ten zeerste. Ik denk dat de premier het op eigen houtje heeft gedaan. Verdornd stom en beslist uiterst kwetsend voor Eisenhower en de Amerikanen.'¹³

De volgende dag, zaterdag 2 september, zagen Patton, Eisenhower en luitenant-generaal Courtney H. Hodges, bevelhebber van het Amerikaanse Eerste Leger, elkaar op het hoofdkwartier van Bradleys 12de Legergroep, waar lady Queensberry haar penselen had opgeborgen. Volgens Bradleys adjudant zag Hodges 'er als altijd piekfijn uit in zijn gevechtstenuue', terwijl Patton 'pronkte met insignes en zijn grote auto'. Ze waren daar om de strategie en de grote bevoorradingskwestie te bespreken. De onverwacht snelle opmars betekende dat zelfs de enorme Amerikaanse militaire transportvloot de zaak niet meer kon bijbenen. Patton smeekte Bradley die ochtend: 'Geef me 400.000 gallon benzine en dan lever ik je in twee dagen in Duitsland af.'¹⁴

Bradley wilde dat maar al te graag. Omdat hij er zo op gespitst was dat alle beschikbare vliegtuigen Pattons Derde Leger bleven bevoorraden, had hij zich gekant tegen de plannen voor komende luchtlandingen om de opmars te bespoedigen. Patton, die 'als stront door een gans de Siegfriedlinie wilde doorbreken', was de transportpiloten al aan het omkopen met kratten buitgemaakte champagne, maar dat was nog steeds niet genoeg.¹⁵ Eisenhower hield zijn poot stijf. Hij werd ook op de huid gezeten door Montgomery, die het merendeel van de voorraden opeiste, zodat hij de hoofdaanval in het noorden kon inzetten.

De geallieerde strategie vroeg van de opperbevelhebber dat hij de tegenstrijdige verlangens van de twee legergroepen waar mogelijk met elkaar in evenwicht bracht. Dit leidde tot Eisenhowers 'strategie van een breed front', die bij geen van beide commandanten in de smaak viel.* Eisenhower's chef-staf, luitenant-generaal Walter Bedell Smith, vertelde na de oorlog over de problemen met Montgomery en Bradley. 'Het is verbazingwekkend,' zei hij, 'hoe goede commandanten de mist in gaan als ze een publiek scheppen dat ze moeten behagen. Ze worden prima donna's.' Zelfs de ogenschijnlijk bescheiden Bradley 'schiep een publiek, en we hadden wel wat last van hem'.¹⁷

Eisenhowers falen om de strategieën van Montgomery en Bradley op elkaar af te stemmen werd vervolgens door een ongeluk verergerd. Na zijn vertrek die middag vanuit het hoofdkwartier van de 12de Legergroep in de buurt van Chartres werd hij teruggevlogen naar zijn eigen hoofdkwartier in Granville aan de kust van Normandië. Dat was een heel verkeerd gekozen plek, zo ver achter de zich snel ontwikkelende strijdtonelen. Eigenlijk had hij er voor de communicatie veel beter aan gedaan om in Londen te blijven, aldus Brad-

* Het Duitse oppercommando, het okw, reageerde opgelucht op Eisenhowers strategie van een breed front. 'In de Duitse optiek,' schreef een stafofficier, 'bleef het een raadsel waarom de vijand niet al zijn troepen op één punt had geconcentreerd om zo een doorbraak te forceren. [...] In plaats daarvan deed de vijand het Duitse commando het genoeg om zijn troepen over het hele front te laten uitwaaiëren.'¹⁶

ley. Tegen het eind van de vlucht naar Granville kreeg zijn lichte vliegtuig motorproblemen en de piloot moest op een strand landen. Eisenhower, die al een geblesseerde knie had, verpestte nu de andere toen hij meehielp om het vliegtuig op het zand om te draaien. Hij moest met zijn been in het gips het bed houden, vlak voordat Bradley en Montgomery elkaar zouden treffen. Hij bleef een hele week aan bed gekluisterd, wat een cruciale week bleek.

Die avond van 2 september kwam Horrocks op het hoofdkwartier van de Guards Pantserdivisie in Douai. Hij voelde zich gefrustreerd omdat hij zijn troepen die dag pas op de plaats had moeten laten maken om een luchtlanding op Doornik mogelijk te maken. Die was vervolgens op het laatste moment vanwege slecht weer afgelast en omdat het Amerikaanse XIXde Korps de afwergebieden al had bereikt. Dus met een zeker theatraal aplomb liet Horrocks de verzamelde Guards-officieren weten dat hun doel voor de volgende dag Brussel was, zo'n 110 kilometer verderop. Ze waren blij verrast. Horrocks beval ook dat de 11de Pantserdivisie van Roberts linea recta in Operatie Sabot naar de haven van Antwerpen zou trekken.

Terwijl het Welsh Guards Regiment met vóór zich de pantserwagens van het 2de Household Cavalry Regiment op rechts optrok en de eenheid van de Grenadier Guards op links 'was de competitiedrang onweerstaanbaar en kon niets ons die dag tegenhouden', noteerde een officier. Er werd uitgebreid gewed wie als eerste Brussel zou bereiken. '*Les jeux sont faits – rien ne va plus!*' was de kreet om 6.00 uur in de ochtend toen beide eenheden op pad gingen.¹⁸ De eenheid van de Irish Guards volgde als reserve een paar uur later. 'Het was onze langste tocht, 130 kilometer in dertien uur,' noteerde het 2de Pantserbataljon ervan in het operationeel dagboek.¹⁹ Maar voor sommige eenheden bleek de drieste opmars niet zo leuk. De eenheid van de Grenadier Guards verloor meer dan twintig man in een hevig treffen met een groep ss'ers.

De onverwachte verschijning van de Guards Pantserdivisie in de Belgische hoofdstad die avond bracht een nog grotere jubelstemming teweeg dan die tijdens de bevrijding van Parijs. 'De grootste moeilijkheid waren de samscholingen,' noteerde de Household Cavalry. Ze werden namelijk voortdurend tot staan gebracht door uitzinnige Belgen, die rijendik langs de weg stonden, 'Tipperary' zongen en 'V for Victory'-tekens maakten. 'De bevrijde mensen hebben ook de gewoonte welkomstboodschappen op de voertuigen te schrijven als die zich langzaam een weg door de menigte banen,' schreef dezelfde officier. 'Als je stopt, storten ze zich op het voertuig, leggen er fruit en bloemen op, en bieden wijn aan.' De Household Cavalry en de Welsh Guards 'wonnen de race op het nippertje', maar 'het was wel een gevaarlijke klus, want steeds als je stopte om de weg te vragen werd je uit de wagen getrokken en uitbundig door beide seksen gekust'.²⁰

Duitse troepen bezetten nog steeds het vliegveld buiten de hoofdstad en ‘vuurden vijf salvo’s brisante springstof af in de richting van de Paleistuinen, waar generaal-majoor Allan Adair zijn hoofdkwartier aan het inrichten was.’²¹ De Britse troepen werden op grote schaal bijgestaan door de Armée Blanche van het Belgische verzet, die ‘van enorme waarde bleek bij het oppakken van de vele loslopende Duitsers die probeerden te ontsnappen’.²² Als ze niet hun bevrijders kusten, richtten burgers wel hun aandacht op Duitse gevangenen, tegen wie ze sisten, boe riepen en die ze schopten.

Veel Britse soldaten viel het contrast met Normandië op, waar het welkom vaak halfhartig was geweest, te midden van de verschrikkelijke verwoesting die over steden en dorpen was neergedaald. ‘De mensen waren beter gekleed,’ schreef een officier, ‘kleden leken ruimer voorradig, iedereen zag er schoon en gezond uit, terwijl je in Frankrijk de indruk kreeg dat iedereen shabby en moe was.’²³ Maar blijken van betrekkelijke welvaart konden misleidend zijn. De Duitse bezetters hadden zich voedselvoorraden, kolen en andere bestaansmiddelen toegeëigend en hadden meer dan een half miljoen Belgen gedwongen tewerkgesteld in Duitse fabrieken. België profiteerde in elk geval wel van de snelheid van de geallieerde opmars. Die behoedde hen voor de verwoestingen van het slagveld, een laatste plunderronde en de gebruikelijke tactiek van de verschroeiende aarde van de Wehrmacht. Maar in het zuidoosten leidden roekeloze aanvallen van het Belgische verzet op zich terugtrekkende groepen Duitse soldaten tot hevige en willekeurige vergeldingsacties door vooral ss-eenheden.

De snelheid van de geallieerde opmars die dag kwam voor de Duitsers als een schok. Een onderofficier beschreef die in zijn dagboek als ‘een gebeurtenis die alle verwachtingen en berekeningen te boven gaat en zelfs onze “Blitzkrieg” in de zomer van 1940 in de schaduw stelt’.²⁴ Oberstleutnant Fullriede noteerde ‘de gesprekken tussen de officieren in de kazerne. Het westfront is in elkaar geklapt: de vijand is al in België en aan de Duitse grens. Bulgarije, Slowakije en Finland vragen om vrede. Het is net als in 1918.’²⁵ Anderen gaven hun eerste bondgenoot het meest de schuld. ‘Het is vooral de schuld van de Italianen,’ schreef Unteroffizier Oskar Siegl naar huis.²⁶ En sommigen vergeleken Italië ‘verraad’ van Duitsland met dat van Oostenrijk in de Eerste Wereldoorlog. In sommige gevallen riep dat reacties van hevig zelfmedelijden op. ‘Wij Duitsers hebben alleen maar vijanden in de wereld, en je moet je afvragen waarom we overal zo gehaat zijn. Geen volk wil meer iets van ons weten.’²⁷

Geallieerde generaals trokken ook parallellen met het eind van de Eerste Wereldoorlog. Het optimisme was zo groot dat het hoofdkwartier van Bradleys 12de Legergroep al vijfentwintig ton kaarten ‘voor operaties in Duitsland’ had besteld.²⁸ En Bradleys adjudant, majoor Chester B. Hansen, merkte op

dat ‘iedereen zo opgewonden raakte als een tweedejaarsstudent aan de vooravond van een bal’.²⁹ Op het hoofdkwartier van de 12de Legergroep ‘valt alles waar we over praten onder de noemer “de oorlog duurt niet meer zo lang”’.³⁰

Zij hadden de gevolgen van de poging tot een bomaanslag op Hitler op 20 juli door Oberst Claus Graf Schenk von Stauffenberg volkomen verkeerd ingeschat. De geallieerde commandanten dachten dat deze gebeurtenis het begin van het uiteenvallen van het Duitse leger had aangekondigd. Maar het mislukken van de aanslag en de daaropvolgende repressie betekenden het tegendeel. De nazipartij en de ss hadden nu totale controle, en de generale staf en alle legerformaties zouden worden gedwongen tot de Führers laatste snik door te vechten.

Terwijl de geallieerde spitsen naar Antwerpen, Brussel en Maastricht optrokken, vlogen in de ochtend van 3 september de generaals Bradley en Hodges naar het hoofdkwartier van luitenant-generaal Miles Dempseys Tweede Britse Leger. De bedoeling was om met Montgomery ‘komende operaties richting het Ruhrgebied’ te bespreken.³¹ Behalve Eisenhower, die met zijn slechte been in Granville lag, was verder afwezig luitenant-generaal Henry Crerar, de commandant van het Eerste Canadese Leger, die in Dieppe had willen blijven om een parade af te nemen ter nagedachtenis aan zijn landgenoten die bij de rampzalige aanval van augustus 1942 waren omgekomen. Hij zou hebben gewezen op de moeilijkheden om de havens aan het Kanaal te veroveren en om het Duitse Vijftiende Leger aan te pakken, dat zich uit Pas de Calais naar een bruggenhoofd ten zuidwesten van Antwerpen aan de Scheldemonding had teruggetrokken. De haven van Antwerpen was ook van levensbelang om de Rijn over te steken en dan Duitsland binnen te trekken, maar zowel Montgomery als Bradley had zo zijn eigen plannen: de Britten wilden naar het noorden en de Amerikanen naar het oosten.

Er werden geen goede notulen van deze conferentie gemaakt en achteraf raakte Bradley ervan overtuigd dat Montgomery hem bewust had misleid. Bradley zei dat ze moesten afzien van de voor de volgende dag geplande luchtlanding op de bruggen over de Maas rond Luik. Montgomery leek het daarmee eens te zijn. ‘We vinden beiden,’ zei de veldmaarschalk later, ‘dat we alle beschikbare vliegtuigen voor transport moeten inzetten om zo de vaart in de opmars te houden.’³² Maar later die middag, om 16.00 uur, droeg hij zijn chef-staf op om het Eerste Geallieerde Luchtlandingsleger in Engeland een ander plan te laten uitwerken, dat veel ambitieuzer was. Zijn nieuwe plan was de bruggen ‘tussen Wesel en Arnhem’ te veroveren om zijn 21ste Legergroep over de Rijn ten noorden van het Ruhrgebied te brengen.³³ Montgomery rekende er kennelijk op dat Eisenhower hem, als hij als eerste aan de overkant van de Rijn een bruggenhoofd kon vestigen, wel het leeuwendeel van de voorraden zou geven en hem met Amerikaanse formaties zou steunen.

Het was heel jammer dat Eisenhower niet op de conferentie was geweest. Toen Bradley ontdekte dat Montgomery buiten hem om afspraken had geschonden, was hij woedend. Montgomery wilde maar niet erkennen wat bijna alle andere Britse hoge officieren wel hadden begrepen: Engeland was nu in hoge mate het kleine broertje in het bondgenootschap, omdat de Amerikanen de meeste manschappen, een groot deel van het materieel en de meeste olie leverden. Het idee dat Engeland nog steeds een grootmacht was, was een herspinsel dat Churchill wanhopig aan de man probeerde te brengen, ook al wist hij diep in zijn hart dat dat niet meer het geval was. Eigenlijk kun je zeggen dat september 1944 aan de basis ligt van dat rampzalige, nog steeds geldende cliché van het land dat boven zijn kracht leeft.

‘Dolle Dinsdag’

Op maandag 4 september, de tweede dag van de festiviteiten in Brussel, sprak de Nederlandse koningin Wilhelmina vanuit Londen voor de radio: ‘Landgenooten, Gij weet dat de bevrijding voor de deur staat. Gij weet, dat onze land-, zee- en luchtmacht schouder aan schouder vecht met de bondgenooten en daarbij kranig werk doet. [...] Ik wil U thans mededeelen, dat Ik Prins Bernhard heb benoemd tot bevelhebber der Nederlandsche strijdkrachten onder het opperbevel van Generaal Eisenhower. Prins Bernhard neemt hierbij de leiding op zich van het gewapend verzet in Nederland. Tot spoedig weerziens! Wilhelmina.’¹

De Duitse terugtocht door Nederland naar het Reich was op 1 september begonnen en bereikte vier dagen later zijn hoogtepunt op wat ‘Dolle Dinsdag’ is gaan heten. Er gingen geruchten dat Montgomery’s legers al aan de grens stonden en een foutief bericht van de Nederlandse afdeling van de BBC op de avond van 4 september meldde zelfs dat de geallieerden Breda en Roermond hadden bereikt. In Amsterdam gingen mensen de volgende ochtend de straat op in de verwachting dat ze geallieerde tanks zouden zien binnentrekken.

De meeste terugtochten bieden een zielige aanblik, maar de gehavende, mismooide massa Wehrmacht-achterblijvers uit Frankrijk en België veroorzaakte na de vernederingen van de arrogante bezetting ongewoon veel gejubel, minachting en gelach onder de Nederlandse bevolking. ‘Nooit hebben we ergens zoo van genoten als van dat wanordelijk terugtrekken van het eens zoo groote Duitse leger,’ schreef een vrouw in Eindhoven.² Sommigen in geïmproviseerde eenheden, zoals matrozen van de Kriegsmarine van wie men Schiefs-Stamm-Abteilungen had gemaakt, hadden vanaf de Atlantische kust voornamelijk gesjokt. Anderen hadden elk voertuig gepakt dat ze langs de weg vonden: auto’s, zoals oude Citroëns met treeplanken, en op hout gestookte vrachtwagens met schoorstenen.

Het schouwspel, dat de Nederlanders fascineerde en in vervoering bracht,

leek de indruk van een totale nederlaag te bevestigen. De eens zo onoverwinnelijke en gemechaniseerde Wehrmacht, die hun land in de zomer van 1940 zo gemakkelijk onder de voet had gelopen, was nu afgezakt tot diefstal van elk denkbare vorm van vervoer, vooral fietsen.

Aan het begin van de oorlog had Nederland 4 miljoen fietsen op een bevolking van 8 miljoen. Begin juli 1942 had de Wehrmacht er 50.000 gevorderd, en nu gingen er nog eens duizenden naar Duitsland, de meeste beladen met uitrusting en buit van de soldaten die ze over de wegen voortduwden. Bij gebrek aan rubber voor banden was het zwaar om op houten wielen te fietsen. Maar het verlies van die fietsen kwam hard aan. De Nederlandse ondergrondse had ze nodig voor zijn koeriers en gewone gezinnen waren op fietsen aangewezen om op het platteland op zoek te gaan naar voedsel.³

De meeste in Frankrijk en België ingepikte auto's hadden ook geen banden. Als ze op hun velgen reden, maakten ze een geluid waarvan je in elkaar kromp. In de meeste auto's zaten Duitse officieren, en een toeschouwer in Eindhoven merkte op: 'Op vele wagens zaten meiden, van hetzelfde soort als zich met de Duitsers placht af te geven.'⁴ Deze Franse, Belgische en Nederlandse vrouwen, van wie je mag aannemen dat ze schuldig waren aan *collaboration horizontale*, wilden natuurlijk een voorspelbaar lot in eigen land ontlopen. In Arnhem zag de neuroloog Louis van Erp ook een aantal Duitse officieren met 'vrouwen op schoot, deels Duitse, deels Franse vrouwen'.⁵ En de officieren zwaaiden met flessen cognac. In sommige steden had men het die dag over 'Cognac Dinsdag'.⁶ Duitse soldaten probeerden een paar flessen en andere gestolen waar te verkopen. Slechts een paar Nederlanders wilden profiteren van de koopjes, onder andere naaimachines, camera's, horloges, kleren en vogels in een kooitje, die de reis toch niet zouden overleven.

Sommige auto's waren van Nederlandse nazisympathisanten in de NSB – de Nationaal-Socialistische Beweging. Ze wisten dat zonder Duitse bescherming Noord-Brabant voor hen te gevaarlijk zou zijn. Anderen die voor wraakneming vluchtten, waren collaborateurs uit Frankrijk en oerkatholieke, pronazirexisten uit België. De loyale Nederlanders noemden leden van de NSB de 'foute' Nederlanders of de 'zwarte kameraden', en vonden hen nog wat erger dan de Duitsers.⁷ 'De houding van de Nederlandse bevolking tegenover de NSB blijft volkomen tegenstrijdig,' meldde een Duitse officier in Utrecht. 'Beter tien Duitsers dan één NSB'er, is de algemene opvatting, en gezien de verwerping van alles wat Duits is, is me dat nogal wat.'⁸

Andere voertuigen waren de omnibus en Rode Kruis-ambulances vol soldaten en hun wapens – dit tegen alle oorlogsregels in. Je zag Duitse soldaten op een paard-en-wagen met kippen, eenden en ganzen in houten kooien, en vrachtwagens met gestolen schapen en varkens. Iemand zag twee ossen in een bus scharrelen en een non zag een koe in een ambulance. Zulke taferelen riepen een verbitterd lachje op over de schaamteloze diefstal van voedsel uit

bezette landen. Je zag verder een brandweerauto en zelfs een lijkwagen met struisvogelveren die onder het stof zaten. Wehrmachtvoertuigen hadden aan de voorbumper dennentakken zitten om zo de kopspijkertjes weg te vegen die leden van het verzet op de weg hadden gestrooid.

De uitgeputte infanteristen, de ‘moffen’, zoals de Nederlanders hun Duitse bezetters minachtend noemden, zagen er slonzig, ongeschoren en zwart van het vuil uit.* De aanblik van hen en van hun officieren die onderuitgezakt in auto’s zaten veroorzaakte een sensatie toen de treurige stoet de grens van het Reich passeerde. Er waren wilde geruchten en talloze sinistere grappen. Een Gefreiter hoorde van zijn familie: ‘Gisteravond zeiden mensen dat in Kaiserslautern de Führer persoonlijk de auto’s inspecteerde.’ Burgers waren ook boos over de privileges van de officieren en hun behandeling van de gewone soldaat, de *Landser*. ‘De “heren” reisden in hun volgeladen auto’s en lieten de Landser stikken.’⁹

In Duitsland was men heel verschillend gaan aankijken tegen de oostfrontstrijder en diens tegenhanger, de *Westfrontkämpfer*. Men had algemeen het idee dat het Duitse leger in het westen verwekelijkt was door zijn vier jaar gemakkelijke bezetting van Frankrijk en de Lage Landen. ‘De mening van de burgerbevolking over de soldaat aan het westfront is niet al te best,’ schreef een vrouw aan haar man, ‘en ook ik weet zeker dat als de soldaat van het oostfront in het westen had gezeten, de doorbraak niet had plaatsgevonden.’¹⁰

In een brief naar huis bevestigde een kanonnier het beeld van de ineenstorting in het westen. ‘Ik kan niet overbrengen hoe de zaak ervoor staat. Dit is geen terugtocht, maar een vlucht.’ Maar hij moest wel toegeven dat het een rijkelijk van voedsel voorzien vertrek was. ‘De auto’s zaten vol met schnaps, sigaretten en honderden blikjes vlees.’¹¹ De Duitse bezettingsautoriteiten gingen ook nog even snel op rooftocht. Ze hadden al kerkklokken ingepikt om die om te smelten en vervoerden nu in allerlei grondstoffen, vooral kolen en ijzererts, naar het Reich, en eigenden zich de locomotieven en wagons toe. Ze rechtvaardigden dit optreden met het argument dat ze de geallieerden niet ‘een economisch potentieel’ moesten geven.¹² Ook werd een aantal acties van de verschroeiende aarde uitgevoerd. In Eindhoven was een serie enorme knallen te horen toen de Duitsers installaties op het vliegveld vernietigden en munitiedepots opbliezen. Een enorme rooksluier verduisterde de zon.¹³

Het was niet gemakkelijk al deze middelen naar het Reich over te brengen. In de eerste helft van september voerde het Nederlandse verzet sabotageacties

* Het Nederlandse ‘moffen’ voor Duitsers was het equivalent van het Engelse *kraut* of het Franse *boche*. Het ging terug op het begin van de zeventiende eeuw, toen de streken van Noord-Duitsland even ten oosten van Nederland als ‘Muffe’ werden aangeduid. De veel rijkere en beschaafdere Nederlanders keken neer op de mensen daar. De term herleefde tijdens de Duitse bezetting.